

Azerbaijani Journal of Economics and Social Studies

Azərbaycanın İqtisadi və Sosial Araşdırmalar Jurnalı

www.azjess.com

Volume 4, Number 1/İl 4, Say 1, 2017

AQRAR SAHƏDƏ SIĞORTA XİDMƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

Rofət Hüseynəliyev, i.f.d.dos
KTİETİ -nin direktor müavini

Xülasə

Məqalədə Respublikanın aqrar sahəsində sığorta xidmətinin təşkilinin mövcud vəziyyəti və normativ- hüquqi əsasları təhlil edilmiş, sığorta xidmətləri sahəsində mütərəqqi beynəlxalq təcrübə öyrənilməklə Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsində sığorta xidmətinin təkmilləşdirilməsi yolları şərh olunmuşdur.

Açar sözlər: sığorta xidməti, sığortaçı, sığortalı, risklərin sığortası, sığorta hadisəsi, sığorta dəstəyi, sığorta bazarı, sığorta tarifi, sığorta haqqı, sığorta fondu.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 aprel 2017-ci il tarixli 2806 nömrəli “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Sabitliyi Şurasına kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, aqrar sahəyə investisiya qoyuluşlarının təşviqi və sair məsələlərlə yanaşı, aqrar sığortanın inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tapşırıqlar verilmişdir: kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə sığorta fondunun yaradılması imkanlarının dəyərləndirilməsi, Sığorta Hadisələri Reyestrinin hazırlanması və.s.

Müasir dövrdə sığorta - cəmiyyətin ictimai-iqtisadi həyatının bütün tərəflərini əhatə etməklə, əhalinin maddi rifahının və sahibkarlıq riskinin zəmanətçisi kimi çıxış edir, gözlənilməz və fəvqəladə hadisələr zamanı əmlak mənafeələrinin qorunmasına, dövlətin maliyyə sisteminin möhkəmlənməsinə təsir göstərir. O, nəinki sığorta hadisələri zamanı büdcəni dəymiş ziyanın ödənilməsindən azad edir, hətta uzunmüddətli investisiyaların mənbəyinə çevrilir.

Müstəqil Respublikamızda sığorta xidmətinin inkişaf mərhələsinə və struktur formalaşmasına 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti təşkilatının yaradılması ilə başlanılmışdır. Bu təşkilatın əsas vəzifəsi ölkəmizdə sığorta xidmətləri bazarının tənzimlənməsi, metodiki rəhbərliyin həyata keçirilməsi, müvafiq normativ hüquqi bazanın yaradılması və təkmilləşdirilməsi barədə təkliflərin verilməsi, sığortaçıların, sığortalıların mənafeələrinin müdafiəsi və s. olmuşdur.

Müstəqillik illərində ölkəmizdə sığorta xidmətləri bazarının inkişafı və tənzimlənməsi, sığorta edənlərin və sığorta olunanların mənafelərinin müdafiəsi, bu sahəyə metodiki rəhbərliyin həyata keçirilməsi, müvafiq normativ hüquqi bazanın yaradılması və s. istiqamətlərdə mühüm işlər görülmüşdür. 1993-cü ildə “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbulu ilə Respublikamızda sığorta sektorunun qanunvericilik bazasının əsası qoyulmuşdur. Bundan sonra sığorta sisteminin hüquqi bazasının yaradılması istiqamətində 150-dən çox normativ hüquqi akt qəbul edilmişdir. Lakin, digər sektorlarla müqayisədə sığorta sektorunun inkişaf dinamikasının geridə qalması bu sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi məsələsini aktuallaşdırmış və 1999-cu ildə “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu təkmilləşdirilərək yeni redaksiyada qəbul edilmişdir. Nəhayət, 2008-ci ildə analogi səbəbdən bu qanun da qüvvədən düşmüş və sahə üzrə beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla yeni mətnə “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edilərək qüvvəyə minmişdir. Sözü gedən qanun Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin inkişafının, sığorta bazarının peşəkar iştirakçıların, o cümlədən sığortaçıların, təkrar sığortaçıların, sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətlərinin əsas istiqamətlərini və prinsiplərini, habelə sığorta sahəsində dövlət tənzimlənməsinin və nəzarətinin hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyənləşdirməklə hüquqi mexanizmlərin təsbit olunmasına şərait yaratmışdır. Qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi təşəbbüsü mütəmadi olaraq sığorta sahəsində fəaliyyətinin inkişafına yönəlmişdir.

Ötən dövr ərzində mütəmadi olaraq dövlət tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanması ilə bağlı təşviqedicə tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, 2002-ci ildə kənd təsərrüfatı istehsalçıların əmlaklarının təbii fəlakətlərdən sığortalanmasında dövlətin iştirakını təmin etməklə aqrar sahədə sığortanın inkişafının stimullaşdırılması məqsədilə “Kənd təsərrüfatında sığortanın stimullaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların sığorta haqqlarının büdcə vəsaiti hesabına ödənilməsi haqqında qərar qəbul olunmuşdur. Həmin qərara əsasən baş vermiş hər hansı sığorta hadisəsi (yanğın, dolu, sel, daşqın və s.) zamanı hesablanmış sığorta haqqının 50%-nin dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd olunduğu kimi, Respublikamızın milli sığorta bazarı 1992-ci ildən formalaşmağa başlamış və hazırda özünün inkişaf mərhələsindədir. Sığorta şirkətləri tərəfindən istehlakçılara 40-dan çox icbari və könüllü sığorta növləri təklif edilir. Bu göstərici inkişaf etmiş ölkələr üzrə analogi göstəricilərlə (inkişaf etmiş ölkələrdə 300-dən çox müxtəlif növ sığorta xidməti göstərilir) müqayisədə olduqca azdır.

Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda 62 sığorta təşkilatı, o cümlədən, 53 milli, 9 birgə sığortaçı fəaliyyət göstərmişdir. Lakin, 1991-2006-cı illər ərzində sığorta olunanların etimadlarını qazanmadıqlarına görə həmin müəssisələrdən 33-ü müflisləşərək, öz fəaliyyətlərini dayandırmışlar. 01.01.2016-cı il tarixə Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının sayı 26 ədəd təşkil etmişdir ki, bunlardan 24-ü milli, 2-si isə birgə təsis edilmiş şirkətlərdir. Ən yüksək sığorta haqqı yığımına nail olan şirkətlərə “Paşa Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, “Paşa Həyat Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti və Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti aiddir.

Hazırda aqrar sektorda sığorta xidməti əsasən Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti, “Azərbaycan Sənaye Sığorta” ASC və “Başak-İnam Sığorta Şirkəti” ASC tərəfindən həyata keçirilir. Bu sahəyə ən çox maraq göstərən təşkilat isə Azərbaycan Respublikası

Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkətidir. “Şirkətin” yerlərdə 87 filialı fəaliyyət göstərir. Bu “Şirkət” kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan şəxslər və müəssisələr üçün “Kənd təsərrüfatı bitkiləri məhsullarının doludan sığortası və Heyvanların sığortası qaydaları”na əsasən sığorta təminatı təklif edir.

Məlum olduğu kimi, Respublikamızda hər hansı sığorta xidmətindən könüllü istifadəçilərin sayı olduqca azdır. Könüllü sığorta məhsulları üzrə şirkətlərinin müştəri bazası əsasən banklar tərəfindən təmin edilir. Belə ki, banka girov qoyulan əmlak bankın xeyrinə sığortalanır. Adətən, banklar belə hallarda təsisçisi olduqları və ya təsisçiləri eyni olan sığorta şirkətlərini seçirlər (AİF-nun xətti ilə ipoteka kreditlərinin verilməsi istisna olmaqla). Bu zaman əmlak, fərdi qəza və xəstəlik sığortası üçün müəyyən olunmuş 16 sığorta şirkətindən biri seçilməlidir.

Respublikamızda suvarılan torpaq sahələri 1 milyon 400 min hektar ərazini əhatə edir. Ölkə ərazisində 862 min ailə təsərrüfatı olsa da, onların çox az hissəsi sığorta xidmətlərindən istifadə edir. Araşdırmalar göstərir ki, qəbul olunmuş stimullaşdırıcı tədbirlərə və bu tədbirlərin icrası olaraq kənd təsərrüfat məhsullarının sığortalanması üçün dövlət büdcəsində vəsait nəzərdə tutulsa da, həmin vəsaitlərin faktiki istifadə səviyyəsi olduqca aşağıdır. Belə ki, Maliyyə Nazirliyinin məlumatlarına əsasən qeyd olunan məqsədlər üçün 2006-cı ildə dövlət büdcəsində 172 min manat, 2007-ci ildə isə 400 min manat vəsait nəzərdə tutulsa da həmin vəsaitlərdən istifadə olunmamışdır. 2008-ci ildə isə dövlət büdcəsində bu məqsəd üçün nəzərdə tutulan 550 min manat vəsaitin 7800 manatı (1,4%), 2009-cu ildə isə nəzərdə tutulan 750 min manat vəsaitin 78 min manatı (10,4%) istifadə olunmuşdur.

Hazırda aqrar sığorta sahəsində ən ciddi problemlərdən biri də ümumi sığorta portfelində kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə sığortanın payının az olmasıdır. Belə ki, 2014-cü ildə şirkətlər üzrə yığılan sığorta haqlarının ümumi həcmi 429,2 mln. manat, sığorta ödənişləri isə 157,1 mln. manat təşkil etmişdir. Respublika üzrə 2014-cü ildə sığorta təşkilatları tərəfindən hesablanmış sığorta haqları və sığorta ödənişlərinə dair məlumat aşağıdakı cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl məlumatlarından aydın olur ki, yığılan ümumi sığorta haqlarında kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə sığortanın xüsusi çəkisi 0,57 faiz, ödənilən ümumi sığorta ödənişlərində isə 0,3 faiz təşkil etmişdir. Sığorta xidmətlərindən istifadəyə meylin az olmasının əsas səbəbləri kimi - fermerlər arasında maarifləndirmə işlərinin aparılmaması və ya aşağı səviyyədə aparılmasını, maddi imkansızlıq və vəsait çatışmazlığını göstərmək olar.

Beləliklə, aparılan təhlillər onu deməyə əsas verir ki, ölkədə kənd təsərrüfatı sahəsində sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün əsaslı islahatların aparılması zəruridir. Bu baxımdan ilk olaraq aqrar sığorta sahəsində mütərəqqi beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və onun ölkəmizdə tətbiqi məsələləri araşdırılmalıdır. Bunu nəzərə alaraq bir neçə yaxın və uzaq inkişaf etmiş ölkələrin aqrar sığorta sahəsində təcrübələrini araşdırmağa çalışmışıq.

Qeyd olunan sahədə qardaş Türkiyə Respublikasının təcrübəsi olduqca maraqlıdır. Türkiyə Respublikasında aqrar sahənin inkişafı məqsədilə tətbiq edilən ilk stimullaşdırıcı tədbirlərdən biri kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının istehsal etdikləri məhsulların əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş qiymətlər əsasında dövlət tərəfindən alınaraq daxili və xarici bazarlarda satışının həyata keçirilməsindən ibarət olmuşdur. Lakin sonradan bu tədbirin nəticələri üzrə aparılan araşdırmalar göstərmişdir ki, kənd təsərrüfatı məhsulları

istehsalçılara verilən mövcud dövlət dəstəyi kənd təsərrüfatının stimullaşdırılmasına müsbət təsir göstərməmiş, əksinə getdikcə həmin sektorun zəifləməsinə səbəb olmuşdur.

Cədvəl 1

2014-cü ildə Respublikanın sığorta təşkilatları tərəfindən hesablanmış sığorta haqları və sığorta ödənişlərinə dair məlumat

(manatla)

Sığorta sinifləri	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
1	2	3
könüllü sığortalar üzrə - cəmi :	284 669 866,28	114 714 270,12
o cümlədən:		
Həyat sığortası üzrə	76 654 845,49	26 170 152,98
o cümlədən:		
həyatın ölüm halından sığortası	16 693 175,04	1 313 778,18
həyatın yaşam sığortası	59 503 434,48	24 793 874,80
annuitet sığortası	0,00	0,00
əmək qabiliyyətinin sığortası	0,00	0,00
sağalmaz xəstəliklərdən sığorta	458 235,97	62 500,00
Qeyri-həyat sığortası üzrə	208 015 020,79	88 544 117,14
o cümlədən:		
Şəxsi sığorta	84 616 128,13	49 992 806,37
o cümlədən:		
fərdi qəzavə xəstəlik sığortası	11 237 723,00	1 583 095,11
tibbi sığorta	71 280 941,60	48 141 852,70
səfər sığortası	2 097 463,53	267 858,56
Əmlak sığortası	123 398 892,66	38 551 310,77
o cümlədən:		
əmlakın sığortası	105 755 896,13	37 459 725,71
<i>o cümlədən:</i>		
əmlakın yangından və digər risklərdən sığortası	36 406 518,37	7 639 359,74
avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası	37 837 614,55	28 570 949,25
dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	258 984,58	0,00

1	2	3
hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	12 504 745,92	215 378,34
su nəqliyyat vasitələrinin sığortası	758 399,74	93 828,50
yüklərin (nəqliyyat) sığortası	14 921 146,41	389 363,40
kənd təsərrüfatı bitkiləri məhsullarının sığortası	448 569,94	310 522,99
kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası	2 023 432,21	174 753,49
əmlakın sığortası ilə bağlı digər siniflər	596 484,41	65 570,00
<i>o cümlədən :</i>		
işçilərin dələduzluğu sığortası	567 461,61	65 570,00
Pul və pul sənədlərinin saxtalaşdırılmasından sığorta	29 022,80	0,00
titul sığortası	0,00	0,00
mülki məsuliyyətin sığortası	16 320 284,53	1 003 871,54
<i>o cümlədən:</i>		
avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	939 283,80	614 725,39
dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	0,00	0,00
Hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	3 754 788,77	0,00
Su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	1 137 922,24	0,00
Yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası	28 039,27	4 410,00
mülki-hüquqi müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortası	617 385,25	0,00
peşə məsuliyyətinin sığortası	804 581,63	11 189,56
işəgötürənin məsuliyyət sığortası	1 149 515,83	22 281,21
ümumi mülki məsuliyyətin sığortası	7 888 767,74	351 265,38
hüquqi xərclərin sığortası	0,00	0,00
kredit sığortası	1 309 962,62	87 713,52
<i>o cümlədən:</i>		
kreditlərin sığortası	1 309 962,62	87 713,52
ipoteka sığortası	0,00	0,00

1	2	3
qarışıq maliyyə risklərinin sığortası	12 749,38	0,00
<i>o cümlədən:</i>		
əmlakın bazaar dəyərinin düşməsi riskindən sığorta	0,00	1,00
İşin dayanması ilə bağlı risklərdən sığorta	12 749,38	0,00
İcbari sığortalar üzrə -cəmi	144 511 331,24	42 415 019,39
o cümlədən:		
Həyat sığortası üzrə	28 338 984,49	2 403 586,06
o cümlədən:		
İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta	28 338 984,49	2 403 586,06
Qeyri-həyat sığortası üzrə	116 172 346,75	40 011 433,33
o cümlədən:		
nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətini icbari sığortası	0,00	8 000,00
sərnişinlərin icbari sığortası	0,00	0,00
icbari ekoloji sığorta	0,00	0,00
yanğından icbari sığorta	0,00	108 669,00
MM deputatların icbari şəxsi sığortası	112 887,00	0,00
tibbi personalın AİDS-dən sığortası	0,00	0,00
hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası	16 749 070,00	6 387 812,00
məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası	11 001 549,00	896 850,00
dövlət qulluqçuların icbari sığortası	0,00	0,00
diplomatik nümayəndələrin icbari sığortası	0,00	0,00
Auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortası	5 751,50	0,00
daşınmaz əmlakın icbari sığortası	17 429 342,22	2 414 847,63
daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası	402 534,53	0,00
avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	70 321 329,50	30 195 254,70
sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası	149 883,00	0,00
YEKUN	429 181 197,52	157 129 289,51

Belə ki, becərilən məhsulların dövlət tərəfindən əvvəlcədən müəyyən olunmuş qiymətlər üzrə alınması əhalidə müəyyən arxayınçılıq yaratmaqla həmin məhsulların keyfiyyət göstəricilərinin xeyli aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur ki, bu da sonda həmin məhsulların alış dəyərindən aşağı qiymətə satılması və dövlət büdcəsi vəsaitinin itkisi ilə nəticələnmişdir.

Mövcud vəziyyətin aradan qaldırılması məqsədilə aparılan təhlillərin nəticələri və kənd təsərrüfatı sahəsində mütərəqqi beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının inkişaf etdirilməsi və bu sahə üzrə aparılan sığorta işinin stimullaşdırılması üçün 2005-ci ildə Türkiyə Respublikasının “Tarım Sığortaları Kanunu” (Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası haqqında qanun) qəbul edilmişdir. Bundan sonra, 01.07.2006-cı il tarixindən başlayaraq qeyd olunan qanunun qardaş ölkənin 90 bölgəsində pilot layihə kimi tətbiqinə başlanılmışdır.

Xüsusilə maraq doğuran məsələ ondan ibarətdir ki, dövlət dəstəyi olan kənd təsərrüfatı məhsullarının təbii fəlakətlərdən sığortalanması zamanı tətbiq edilən sığorta tarifləri bölgələr üzrə müxtəlifdir. Bölgələr üzrə sığorta tariflərinin müxtəlifliyinin əsas səbəbi həmin bölgələrdə təbii fəlakətlərin baş vermə ehtimallarının müxtəlif olmasıdır ki, bu da Türkiyə Respublikasının Cəvrə və Orman Bakanlığı (Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi) tərəfindən müəyyənləşdirilməklə, rəsmən təsdiq olunmuşdur. Qeyd olunan qanunun qəbul edilməsində əsas məqsəd, aqrar sahədə həyata keçirilən sığorta fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi yolu ilə əhalinin kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan təbəqələrinə dövlət dəstəyinin təmin edilməsindən, baş vermiş sığorta hadisələri nəticəsində vətəndaşlara dəymiş zərərin əvəzinin ən qısa zamanda ödənilməsindən, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və onların sığortalanması işinə bütün ölkə ərazisində nail olunmasından, baş vermiş təbii fəlakətlər nəticəsində əhaliyə dəymiş zərərin aradan qaldırılması zamanı Dövlət büdcəsi vəsaitinin xərclənməsinə müəyyən mənada qənaət edilməsindən və s. ibarət olmuşdur. Ölkədə bu növ sığorta işinin keyfiyyətlə aparılması, qeyd olunan qanunun tələblərinin düzgün icrası, bağlanmış müqavilələr üzrə daxil olan sığorta haqlarının vahid bir mərkəzdə toplanılması, həmçinin baş vermiş sığorta hadisələrinə görə sığorta ödənişlərinin verilməsi istiqamətində şəffaflığın təmin olunması məqsədi ilə dövlət tərəfindən qısa adı TARSİM olan Tarım Sığortaları Havuzu (Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası fondu) yaradılmışdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası fondunun əsas gəlirləri sığorta təşkilatları tərəfindən bu sahə üzrə bağlanmış sığorta müqavilələrinə görə alınaraq fonda ödənilən sığorta haqları, bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə hesablanmış sığorta haqlarında dövlətin payı, daxil olmuş sığorta haqlarının investisiyasından əldə olunan gəlirlər, bağlanmış təkrar sığorta müqaviləsinə görə alınan komisiyon mukafatları, zərurət yaranacağı halda alınan kreditlər, büdcə vəsaiti hesabına daxil olan əlavə pul vəsaitləri və s. ibarətdir.

Fondun xərcləri isə baş vermiş sığorta hadisələri üzrə ödəniləcək sığorta məbləğləri, fondun idarəetmə üzrə xərcləri, bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə sığortaçılara verilən komisiyon mukafatları, bağlanmış təkrar sığorta müqavilələrinə görə ödəniləcək təkrar sığorta haqları, reklam xərcləri, zərərlərin müəyyən olunması məqsədilə cəkilən xərclər, alınmış kreditlər üzrə əsas borc və faiz məbləğlərinin ödənilməsi, bu qanunla müəyyən olunmuş digər ödənişlər və İşlədici Şirkətə ödəniləcək işlətmə haqqından ibarətdir.

Türkiyə Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən Tarım Sığortaları Havuzunun (Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası fondunun) gəlirləri bütün növ vergi və rusumlardan azaddır.

Fondun idarə olunması Dövlət dəstəyi olan kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanmasına razılıq almış sığorta təşkilatları tərəfindən təsis olunan **ortaq İşlədici Şirkət** tərəfindən həyata keçirilir. Şirkətin əsas vəzifəsi bağlanmış sığorta müqavilələrinin uçotunun aparılmasından, sığortalılar tərəfindən ödəniləcək sığorta haqlarının vaxtlı-vaxtında ödənilməsinə nəzarəti təmin etməkdən, qəbul edilmiş risklərin daxili və ya xarici təkrar sığortacılar təkrar sığortaya verilməsindən və bu məqsədlə müvafiq danışıqların aparılmasından, baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərin vaxtında müəyyənləşdirilməsindən və bununla bağlı müvafiq işlərin aparılmasından, qəbul olunmuş qərarların icrasından, bu növ sığortanın aparılması üçün statistik göstəricilərin hazırlanmasından, fonda daxil olmuş vəsaitin qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada investisiya məqsədilə istifadəsindən, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan vətəndaşların məlumatlandırılması üçün reklam və təbliğat işlərinin aparılmasından və s. ibarətdir.

İl ərzində şirkətin görəcəyi işlər, o cümlədən, sığorta ödənişlərinin verilməsi, vəsaitlərin investisiya məqsədilə istifadəsi, reklam xarakterli tədbirlərin həyata keçirilməsi və s. barədə qərarlar tərkibi 7 nəfərdən ibarət olan Ümumi Şura tərəfindən qəbul olunur. Şirkətin rəhbəri mutəmadi olaraq görülmüş işlər barədə Şura qarşısında hesabat verir.

Ümumi Şuranın tərkibi Kənd Təsərrüfatı Nazirliyindən iki nəfər, Xəzine Mustəşarlığından iki nəfər, Türkiyə Sığortaçılar Birliyindən bir nəfər, Aqrar Palatalar Birliyindən bir nəfər və İşlədici Şirkətdən bir nəfər olmaqla (hər bir Şura üzvü üç il müddətinə seçilir) formalaşdırılır. Qanuna əsasən qeyd olunan Şuraya sədrlik Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin nümayəndəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Qanunun tələblərinə əsasən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan vətəndaşların könüllü olaraq bağladığı sığorta müqavilələrinə görə ödəyəcəkləri sığorta haqlarının 50 faizi dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilir.

Güəşt tətbiq edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortasının əhatə dairəsi təminat verilən risklər göstərilməklə, hər il Türkiyə Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur.

Dövlət dəstəyi ilə aparılan kənd təsərrüfatı sığortası əsasən dörd qrupa bölünür: bütün növ bitkiçilik məhsullarının (meyvə, tərəvəz və s. tarla məhsulları) sığortası, istixana (parnik) məhsullarının sığortası, heyvanların (süd verən cins inəklərin) həyat sığortası və ev quşlarının sığortası.

Qeyd olunan quruplar üzrə verilən sığorta təminatı -ölkə ərazisində becərilən bütün növ bitkiçilik məhsullarına - dolu, yanğın, fırtına, burulğan (tornado) və don vurma; istixana (parnik) məhsullarına – dolu, yanğın, fırtına, burulğan (tornado) və uçqun; heyvanların həyat sığortasına - heyvan xəstəlikləri, doğum, cərrahi müdaxilə, ilan və zəhərli həşəratların sancması, bütün növ qəzalar, ot və ya digər yemlərdən zəhərlənmələr, yanğın və gün vurma nəticəsində meydana gələn ölüm yaxud məcburi kəsilmə; ev quşlarının sığortası – isə quş xəstəlikləri, qəza və zəhərlənmələr, məcburi kəsilmələr, təbii fəlakətlər və yanğın risklərini əhatə edir.

“Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası haqqında” Türkiyə Respublikasının Qanunundan yararlanmaq arzusunda olan vətəndaşlar, o cümlədən sahibkarlar aşağıdakı tələblərə riayət etməlidirlər:

- bitkiçilik məhsullarını sığortalatdırmaq istəyənlərin qanunla müəyyən olunmuş qaydada qeydiyyatdan keçməsi;

- süd verən cins inəkləri sığorta etdirmək istəyənlərin gün və ya ay ərzində heyvanların verəcəyi südün həcmi barədə məlumatları müvafiq orqana təqdim etməklə, tələb olunan qaydada qeydiyyatdan keçməsi və baytar xidmətindən vaxtli-vaxtında istifadəsi;
- istixana məhsullarını sığortalatmaq istəyən şəxslər tərəfindən proqnozlaşdırılması mümkün olan hadisələr üzrə müvafiq qabaqlayıcı tədbirlərinin görülməsi;
- ev quşlarını sığorta etdirmək istəyən şəxslər tərəfindən quşların qapalı şəraitdə saxlanması və müvafiq gigiyenik tədbirlərə ciddi əməl olunması.

Məlumat üçün bildiririk ki, Türkiyə Respublikasında süd verən cins inəklərin qeydiyyatı ilə məşğul olan xüsusi dövlət qurumu mövcuddur. Bu qurumun yaradılmasında əsas məqsəd ölkə ərazisində bu sahə üzrə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər tərəfindən il ərzində istehsal olunan süd və süd məhsullarının statistikasını aparmaqla yanaşı, onların müvafiq vergi orqanlarında qeydiyyatını təmin etməkdən ibarətdir.

Mövcud qanuna əsasən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan vətəndaşlar yuxarıda qeyd olunan tələblərə ciddi əməl etməklə yanaşı, dövlət dəstəyi olan kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə sığorta müqaviləsi bağladıqdan sonrakı müddətdə baş vermiş və ya verə biləcək hər hansı dəyişiklik barədə müvafiq orqanlara və sığortacıya məlumat verməlidirlər.

Sığorta xidmətlərindən yararlanmaq istəyən şəxslər yuxarıda qeyd olunan tələblərə əməl etməklə, öz istəkləri barədə müvafiq sığorta təşkilatının təmsilçilərinə yazılı və ya şifahi müraciət edərək sığorta müqaviləsi bağlaya bilirlər.

Sığortalının ödəyəcəyi sığorta haqqı məbləğinin bir hissəsi müqavilənin bağlanıldığı və ya ən gec sığorta polisinin (ödəniş üçün bildiriş) təqdim olunduğu gün ödənilməlidir. Əks təqdirdə sığorta polisi sığortalıya təqdim olunsa belə bağlanmış sığorta müqaviləsi etibarsız hesab olunur və fond vətəndaş (sığortalı) qarşısında heç bir öhdəlik daşımır.

Sığorta müqaviləsi bağlandıqdan və sığorta polisi sığortalıya təqdim olunduqdan dərhal sonra agentin və ya nümayəndənin təmsil etdiyi sığorta təşkilatı bağlanmış sığorta müqaviləsi barədə "Tarım Sığortaları Havuzu"nu idarə edən şirkətə yazılı məlumat verməklə, alınmış sığorta haqqının tam və ya qismən fonda ödənilməsinə təmin edir.

Sığorta təşkilatı tərəfindən şirkətə təqdim olunan məlumatda sığortalının müvafiq orqanlarda qanunvericiliyə uyğun qeydiyyatı, sığorta müqaviləsi üzrə müəyyən olunmuş sığorta haqqında dövlətin payı, sığortalının ödəyəcəyi sığorta haqqının ödəniş müddəti və s. kimi məlumatlar öz əksini tapmalıdır.

Dövlət dəstəyi olan kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanmasına razılıq almış sığorta təşkilatları kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları ilə sığorta müqaviləsi bağladıqdan sonra, onlara, işlədici şirkət tərəfindən hazırlanaraq Şuranın qərarı ilə təsdiq edilmiş vahid, sığorta polisi təqdim etməlidirlər.

Sığortaçı bağladığı sığorta müqavilələri üzrə gələcəkdə baş verə biləcək sığorta hadisələrinə görə heç bir öhdəlik daşımır və yalnız bağladığı sığorta müqavilələrinə görə daxil olacaq sığorta haqqlarının müəyyən faizi məbləğində komisiyon mükafat alır. Sığortaçı Şirkətin risk öhdəliyi, yalnız sığorta müqaviləsi üzrə müəyyən məbləğdə riski fonddan (havuzdan) öz üzərinə təkrar sığortaya qəbul etdiyi halda yarana bilər.

Qanunvericiliyin tələblərinə əsasən meyvə, tərəvəz və digər növ tarla məhsullarının sığortalanması zamanı müəyyən olunmuş sığorta haqqı məbləğindən güzəşt qismində Dövlət tərəfindən ödənilən hissə (sığorta haqqının 50 faizi) çıxıldıqdan sonra qalan məbləğin 10 faizi müqavilənin bağlanıldığı və ya sığorta polisinin təqdim edildiyi gün, digər hissəsi isə

məhsul yığımının sonunadək sığortaolunan tərəfindən ödənilməlidir. İstixana (parnik) məhsulları, mal-qara və ev quşlarının sığortası dövlət tərəfindən ödəniləcək məbləğ cıxıldıqdan sonra qalan məbləğin 25 faizi müqavilənin bağlandığı və ya sığorta polisinin təqdim edildiyi gün, digər qismi isə hissə hissə (ən çoxu 5 dəfəyə olmaqla) sığortalı tərəfindən ödənilə bilər.

Sığorta haqqı müəyyən olunmuş müddətdə ödənilmədikdə, qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada, dəbbə pulu (cərimə) hesablanır. Bu hal təkrar baş verdiyi təqdirdə sığortacı sığortalıya müəyyən vaxt verməklə ödənişi tələb etmək və ya bağlanmış müqaviləni ləğv etmək hüququna malikdir. Müqavilə etibarsız hesab olunduğu zaman sığortalının ödəyəcəyi sığorta haqqı məbləği müqavilənin qüvvədə olma günlərinə bölünür və müqavilənin bağlandığı tarixdən fondun məsuliyyət daşdığı müddətə düşən məbləğ sığorta haqqından çıxılmaqla qalan hissəsi sığortalıya qaytarılır.

Dövlət dəstəyi olan kənd təsərrüfatı məhsullarının sığorta müqavilələrinə əsasən təminat verilmiş risklərdən hər hansı biri üzrə sığorta hadisəsi baş verdikdə sığortalı, qanunvericiliklə müəyyən olunmuş müddətdə sığortaçının mərkəzi ofisinə və ya agentinə, yaxud sığorta polisində göstərilən ünvanlara məlumat verilməlidir. Məlumatda sığortalının adı, soyadı və ünvanı, VOEN-nin və ya sığorta polisinin nömrəsi, hadisənin baş vermə səbəbi və dəqiq vaxtı, bütün növ bitki və istixana məhsulları sığortalarında-zərər cəkməmiş məhsulun növü, yerləşdiyi rayon və kənd, heyvanların və ev quşlarının sığortasında isə zərər cəkməmiş heyvan və quşlara dair bütün məlumatlar göstərilməlidir.

Sığortalı tərəfindən “bütün növdən olan bitki məhsullarının sığortası” üzrə 5 iş günü, “istixana məhsulları”, “heyvanların həyat sığortası” və “bütün növ ev quşlarının sığortası” üzrə isə 24 saat ərzində yuxarıda qeyd olunan ünvanlardan birinə məlumat verilməlidir.

Sığortalı sığortaçıya baş vermiş sığorta hadisəsi barədə məlumat verməklə aşağıdakı tələblərə əməl etməlidir:

- sığorta hadisəsinin əkindən sonra erkən baş verməsi nəticəsində ziyan dəymiş məhsulu yenisi ilə əvəzləşdirmək imkanı olduğu təqdirdə tarlanın şumlanması üçün sığortaçının razılığını almaq;
- sığorta hadisəsinin baş verdiyi tarixdən zərərin müəyyənləşdirildiyi tarixinədək ötən müddətdə zərər dəyməmiş məhsulların və ya heyvanların məhv olmaması məqsədilə müvafiq tədbirlər görmək;
- baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə şirkətin və ya sığortaçının nümayəndələrinə müvafiq şərait yaratmaq və lazımı sənədləri təqdim etmək;
- tələb olunacağı təqdirdə, hadisənin baş vermə səbəbləri və dəymiş ziyan barədə məlumatların ekspert tərəfindən müəyyənləşdirilmiş anoloji məlumatlarla müqayisəsi üçün lazımı sənədləri sığortaçının və ya şirkətin nümayəndəsinə təqdim etmək;
- dəymiş ziyan məbləği ekspert tərəfindən müəyyənləşdirilənədək bu məbləğin artırılmasına yol verməmək.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası haqqında Türkiyə Respublikasının Qanununa əsasən tarım sığortaları havuzunu idarə edən şirkət, sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə məlumat aldıqdan dərhal sonra öz ekspertlərini (aqronom və ya baytar həkimi) hadisə yerinə göndərməlidir. Ekspertlər tərəfindən hadisə yerinə baxış keçirildikdən və baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərin məbləği müvafiq aktla rəsmiləşdirildikdən sonra, sığorta

ödənişi məbləği ən gec 30 gün ərzində Şuranın qərarına əsasən tarım sığortaları havuzunu idarə edən şirkət tərəfindən bank vasitəsilə sığortalıya ödənilir.

Qanunvericiliyə görə, baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində zərər cəkməmiş şəxsə ödənilən sığorta ödənişinin ümumi məbləği istənilən halda ümumi sığorta məbləğinin 80 faizindən artıq ola bilməz.

Qanunun bu tələbi sığortalanmış əmlakın gələcəkdə baş verə biləcək hadisələrdən qorunması üçün sığortalılar tərəfindən müvafiq qabaqlayıcı tədbirlərinin, o cümlədən, istixana sistemlərinin işlək vəziyyətdə saxlanması, quşların qapalı şəraitdə bəslənməsi, gigiyenik tədbirlərin görülməsi və s. kimi işlərin dəqiq və vaxtında həyata keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmaqla kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan və öz əmlaklarını sığortalatdırmış şəxslərdə yarana biləcək arxayınçılığın qarşısının alınması məqsədi daşıyır.

Qaydalara əsasən sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı dəymiş zərər məbləğinin sığortalının günahı üzündən artdığı sübut olunarsa, hesablanmış sığorta ödənişi məbləğindən həmin kənarlaşma çıxılmaqla, yerdə qalan hissəsi vətəndaşa ödənilir.

Qanunda həmcinin dövlət dəstəyinin tərkib hissəsi olaraq fonda daxil olmuş sığorta haqlarının ümumi məbləği baş vermiş sığorta hadisələrinə görə veriləcək sığorta ödənişlərindən az olduqda ödənişin qalan hissəsinin büdcə vəsaiti hesabına ödənilməsi də nəzərdə tutulmuşdur.

Bildiririk ki, aqrar sığorta sahəsində analoji təcrübə İspaniyada artıq 1978-ci ildən tətbiq edilir. Bu isə bir daha subut edir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanmasına dövlət tərəfindən verilən dəstək ölkədə aqrar sahənin, o cümlədən, qeyd olunan sahə üzrə aparılan sığorta işinin inkişafına müsbət təsir göstərməklə yanaşı dövlətə də fayda vermiş olur.

Məhz bu baxımdan bir çox ölkələrdə də bu və ya digər formada sığorta və ya zəmanət fondları fəaliyyət göstərirlər.

Kredit zəmanətləri sahəsində Yaponiyanın təcrübəsi olduqca maraqlıdır. Belə ki, 1929-cu ildə yaşanan iqtisadi böhranın ölkə iqtisadiyyatına, xüsusilə KOS-lara ciddi mənfi təsiri nəzərə alaraq, sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsini asanlaşdırmaq və iflasları azaltmaq məqsədilə hökumət müxtəlif tədbirlər həyata keçirmişdir. Bu çərçivədə ən əhəmiyyətli tədbirlərdən biri Tokio şəhərində 1937-ci ildə maliyyə institutları, ticarət və sənaye təşkilatları və Tokio Paytaxt Hökumətinin (Tokyo Metropolitan Government) də daxil olduğu 156 üzv tərəfindən maliyyələşdirilən Kredit Zəmanət Korporasiyasının yaradılması olmuşdur. 1939-cu ildə Kiotoda, 1942-ci ildə isə Osakada bənzər korporasiyalar yaradılmış və bu korporasiyaların sayı 1947-1951-ci illər ərzində 45 əyaləti, əlavə olaraq 4 böyük şəhəri əhatə edəcək şəkildə artırılaraq 51-ə çatdırılmışdır. Hazırda Yaponiyada 52 Kredit Zəmanət Korporasiyası və Kredit Zəmanət Korporasiyaları Milli Federasiyası fəaliyyət göstərir. Yaponiyadakı Kredit Zəmanət Sisteminin “Kredit zəmanətləri” və “Kredit sığortaları” olmaqla iki əhəmiyyətli funksiyası var. Bunlardan “Kredit zəmanətləri” maliyyə institutlarını KOS-lara verilən kreditlərdən yaranan risklərə qarşı qoruyarkən, Yaponiya Maliyyə Korporasiyası (JFC) tərəfindən maliyyələşdirilən “Kredit sığortaları” isə “Kredit zəmanətlərini” sığortalayır. Ancaq kənd və meşə təsərrüfatı, balıqçılıq kimi bəzi fəaliyyət sahələri bu sistemə daxil edilməmişdir.

Yaponiyada ilk kredit zəmanəti qurumu 1937-ci ildə qurulsa da, konkret olaraq, aqrar sahəni əhatə edən kredit zəmanəti sisteminin yaradılmasına 1961-ci ildə “Aqrar Kredit Fondu Assosiasiyası haqqında Qanun”un qəbulundan sonra başlanmışdır. Həmin qanuna

əsasən, 1961-1962-ci illərdə 46 yerli hökumət tərəfindən paytaxt şəhərlərdə Aqrar Kredit Fondu Assosiasiyaları formalaşdırılmışdır.

Qeyd olunan qanun 1966-cı ildə yenidən nəzərdən keçirilmiş və “Kənd Təsərrüfatı Kredit Zəmanəti və Sığortası Qanunu” kimi qüvvəyə minmişdir. Qanundakı düzəlişə əsasən, milli səviyyədə “Aqrar Kredit Sığortası Assosiasiyası” yaradılmış və həmin qurum 1987-ci ildə “Kənd Təsərrüfatı, Meşəçilik və Balıqçılıq Kredit Fondu”na birləşdirilmişdir.

Yaponiyada “Kənd Təsərrüfatı Kredit Zəmanəti Sistemi” yerli səviyyədə fəaliyyət göstərən “Vilayət Assosiasiyaları” və milli səviyyədə fəaliyyət göstərən “Kredit Fondları”ndan təşkil olunmuşdur. Bu sistemdə “Vilayət Assosiasiyaları” fermerlərin kənd təsərrüfatı kooperativlərindən aldıkları kreditlərə zəmanət verir. “Kredit Fondları” assosiasiyaların öhdəliklərini sığortalayır. Bu iki qurum milli hökumətin, yerli hökumətlərin və kənd təsərrüfatı kooperativ qurumlarının verdiyi qrant və investisiyalarla maliyyələşdirilir. Əvvəlki illərdə zəmanət sistemi yalnız subsidiyalaşdırılmış xüsusi borclara (Aqrar Sektor Modernizasiya Kreditləri) tətbiq edildiyi halda, 1990-cı ildən etibarən sistemin əhatə dairəsi olduqca genişləndirilmişdir.

Yaponiyada aqrar sektor kreditləri baxımından dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən “Kənd Təsərrüfatı, Meşəçilik və Balıqçılıq Maliyyə Korporasiyası” da mühüm rol oynamışdır. Əsasən, hökumət tərəfindən subsidiyalaşdırılan orta və uzunmüddətli kreditlərin təmin edilməsində iştirak edən bu qurumla birlikdə 4 qurum 2008-ci ildə birləşdirilərək Yaponiya Maliyyə Korporasiyası (JFC) yaradılmışdır.

Qeyd edək ki, Yaponiya nümunəsindəki bu cür spesifik ixtisaslaşma dünya təcrübəsində geniş yayılmamışdır. Kənd təsərrüfatında risklər yüksək olduğundan yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, ölkələr ümumilikdə bu sektorda sığorta mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi, kənd təsərrüfatı kreditlərinə zəmanət fondlarının yaradılması təcrübəsinə üstünlük verirlər. Əksər ölkələrdə istər kredit sığorta fondu (məsələn, ABŞ Kənd Təsərrüfatı Kredit Sığorta Fondu), istərsə də kredit zəmanəti fondu (məsələn, Litva Kənd Yerlərinin Kredit Zəmanəti Fondu) adlandırılmasından asılı olmayaraq, bu qurumlar oxşar funksiyaları icra edirlər və fəaliyyət mexanizmləri sadə şəkildə aşağıdakı formada ifadə edilə bilər:

- kənd təsərrüfatında kredit zəmanətləri fondları yalnız dövlət sərmayəsi hesabına qurulacağı kimi, həm də dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı, dövlət-beynəlxalq fond əməkdaşlığı və ya dövlət-özəl sektor-beynəlxalq fond əməkdaşlığı sayəsində formalaşdırıla bilər.

Fondlar tərəfindən zəmanət üçün təqdim edilən təminatın maksimum səviyyəsi bir-birindən fərqlənir. Məsələn, bu həddin ABŞ-da (Kənd Təsərrüfatı Kreditlərinin Sığorta Fondu) 95 faizə, Rumıniyada (Kənd Yerlərinin Kredit Zəmanəti Fondu) 100 faizə, Nigeriyada (Kənd Təsərrüfatı Kreditlərinin Nəzarət Sxemi Fondu) 75 faizə çıxma biləcəyi məlumdur. Bəzi ölkələrdə, maksimum limit faizlə deyil, konkret məbləğlə ifadə olunur (məsələn, Türkiyədə Kredit Zəmanəti Fondu). Litva nümunəsində (Kənd Yerlərinin Kredit Zəmanəti Fondu) bəzi kreditlər üçün həm məbləğlə, həm də faizlə maksimum hədd müəyyənləşdirilmişdir.

Eyni zamanda, müxtəlif ölkə təcrübələrində zəmanət üçün nəzərdə tutulan müddətlərdə böyük fərqlərin olduğu müşahidə edilir. Həmçinin müxtəlifliklər riskin paylaşdırılması, komisiyon və ya ödəniş haqlarının həcmində özünü büruzə verir.

Beynəlxalq təcrübənin təhlili göstərir ki, bir sıra ölkələrdə kiçik kənd təsərrüfatı kreditlərinin spesifik problemlərinin həlli ixtisaslaşmış kooperativ kredit institutlarının yaradılması hesabına mümkün olmuşdur. Bəzi kooperativ banklar fəaliyyət genişliyinə və

şəxsi kapitalının həcminə görə ilk iyirmi kommertiya bankları sırasına daxildirlər. Bunlara Holland Rabobank (Rabobank), Alman Rayffayzen-banklar şəbəkəsi (reiffeisen-banken), Fransa Kredi-Aqrikol (Credit Agricole), Amerikan Farm Kredit Sistem (Farm Credit System) kimi bankları aid etmək olar. Sadalanan bankların fərqləndirici cəhəti onların kooperativ kimi yaranışındadır.

İnkişaf etmiş ölkələrin kooperativ maliyyə təşkilatları bank sistemini əvəz etmir. Onların əsas funksiyaları yerlərdə fermerlərə kredit verilməsi və kəndlərdə digər fəaliyyətləri həyata keçirməkdir. XX əsrin 80-ci illərində Almaniya Federativ Respublikasının kredit kooperasiyaları sistemində ölkənin bütün maliyyə depozitlərinin 27 faizi cəmlənmişdi ki, bu da kreditlərin (böyük bir hissəsi kənd təsərrüfatına yönəldilən) ümumi həcmnin 24 faizini təmin edirdi. Finlandiyada 1984-cü ildə ümumi depozit qoyuluşunun 25 faizi, ümumi verilmiş kredit həcmnin 26 faizi, o cümlədən, kənd təsərrüfatının maliyələşdirilməsində 58 faizi kooperativ bankların payına düşmüşdür.

Bu kimi kooperativ kredit təşkilatlarına misal olaraq Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrindəki təşkilatları göstərə bilərik. Polşada kənd təsərrüfatının kreditləşməsinə, istehsalə, emalə, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışına və inkişafdan geri qalmış sahələrə verilən kreditlərin 90 faizə qədər kooperativ bank sistemi vasitəsilə həyata keçirilir.

Polşada sosialist kənd bank sisteminin islahatı üçün hüquqi baza 1994-cü ildə yaradılmışdı. Hal-hazırda Polşa kooperasiya sistemi üç səviyyədən ibarətdir: kredit ittifaqlarının mərkəzi bankı (BGZ), 9 regional və 1200 lokal kooperasiya bankı. Bundan başqa, paralel olaraq, islahat vaxtı BGZ himayəsindən çıxmış və sərbəst olmuş üç kooperasiya bankı mövcuddur. Lakin, BGZ-in başçılığı ilə kooperasiya banklarının sistemi müqayisəli üstünlüklərə malikdir, çünki hökumət üç-beş il ərzində yenidən strukturlaşdırma keçirməyi və kənd banklarının ümitsiz borclarını silməsinə öz öhdəsinə götürmüşdür. Bunun üçün, xüsusi olaraq, 1995-ci ildə bank zəmanətlərinin Fondu (Banking Guarantee Fund) və orta və kiçik biznes müəssisələri üçün Girov fondu (Loan Collateral Fund for Medium and Small Enterprises) yaradılmışdır.

Hazırda Azərbaycanın da aid olduğu Rusiya, Tacikistan, Özbəkistan, Moldova, Ukrayina, Qırğızıstan və Qazaxıstan kimi postsovet ölkələrinin mikro-kredit təşkilatları bazarında dövlət, bələdiyyə və xüsusi fondlar, həmçinin iş ortaqları və təşkilatları ilə yanaşı, kredit kooperativləri də fəaliyyət göstərirlər. Kredit kooperativləri, ittifaqları və assosiasiyaların fəaliyyəti lisenziyalaşdırılır. Bu işlər maliyyə xidməti bazarında səlahiyyətli dövlət orqanının üzərinə düşür.

Kənd təsərrüfatına verilən kreditlərlə məşğul olan kooperativ kreditləşmə sisteminin vacib elementi verilən kreditlərin zəmanəti və girov məsələsidir. Misal üçün, Litvada kifayət ediləcək qədər girov qoymaq gücündə olmayan borclananları sığortalamaq məqsədilə 1995-ci ildə kənd təsərrüfatına verilən kreditlər üzrə sığorta fondu (1,8 milyon avro kapital həcmi) yaradılmışdır. Fermerlər üçün maksimum sığorta miqdarı 116 min avro, şirkətlər üçün isə 260 min avro müəyyən edilmişdir. Sığorta haqqı – 5,5 faiz, onun da 1,1 faizini müştəri ödəyir, qalan hissəsini isə dövlət kompensasiya edir. Bunlarla bağlı ölkəmizdə də müəyyən işlər görülsə də, hələ nəzərəçarpaq nəticələrə nail olunmamışdır.

ABŞ və Avropada kredit kooperativlər sisteminin inkişafı bir-birinə çox oxşarsa da bəzi məsələlərdə fərqli xüsusiyyətlər mövcuddur.

Misal üçün, ABŞ və Fransada fermer və əhali heç vaxt öz vəsaitlərini kredit kooperativlərinə yatırmırdılar. Almaniya və Hollandiyada (RABO-bank), əksinə, kapitalın əsas hissəsini yerli əhali və xarici investisiya hesabına əldə olunmuş əmanətlər təşkil edirdi.

Rusiya, ABŞ, Yaponiyada kreditlər yalnız istehsal yönümlü kənd təsərrüfatına verilir. Hazırda ABŞ-da Fermer Kredit Sistemi (FCS) kənd təsərrüfatında sosial infrastrukturun inkişafı üçün kreditlər təklif edir. Yalnız son zamanlar FCS az da olsa aqrobiznesin inkişafı ilə əlaqəli fəaliyyətləri də maliyələşdirir (Əgər bu istehsalçının özünə aid olarsa). Eyni zamanda, Almaniya və Hollandiyada kənd təsərrüfatı üçün ehtiyac olan kreditlərin həcmi ümumi həcmə 5 faizini keçmir. Əvvəldən burda bir konsepsiya olmuşdur - “tək kənd təsərrüfatının deyil, rayonun inkişafı naminə istənilən kiçik fəaliyyətin inkişafının stimullaşdırılması”.

Yığım hissəsinin formalaşdırılmasında da fərqlər mövcuddur. Fermer Kredit Sisteminin fərqləndirici cəhəti qismində müştərilər arasında mütəmadi payların yığımının olmamasıdır. Kooperativ üzvlərinin payı yalnız kredit götürdüyü müddətdə, kreditin 5 faizini təşkil edir. Pay, götürülmüş kreditin həcmindən asılı olaraq artıb və ya azala bilər və borcun ödənilməyi zaman tam qaytarılmalıdır. Üzvlərin elektron hesabında Fermer Kredit Sistemə üzv olmaq və xidmətlərindən istifadə etmək imkanı üçün simvolik olaraq 5 dollar görsənir. Sistemin aktivləri mövcud üzvlərin kooperativ əmlakları hesab olunur.

Almaniya və Hollandiyada payın miqdarı hər bir üzv üçün simvolik olaraq bərabər təyin olunur. Kredit alışıının həcmi payın həcmindən deyil, girovun qiyməti və borc verilərkən tələb olunan digər öhdəliklərin sığortasının qiymətləndirilməsindən asılıdır.

İnkişaf etmiş Qərbi Avropa və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrində kredit kooperasiyası sisteminin formalaşması və inkişafı təcrübəsinin öyrənilməsi də əhəmiyyətlidir. Qeyri-stabil bazar iqtisadiyyatı şəraitində biz bu təcrübələrdən ən azı öz milli kredit kooperasiya sistemimizi təkmilləşdirə bilən sistem nümunəsi kimi istifadə edə bilərik.

Dünyada sığortanın inkişaf meyillərini təhlil edərkən, sığorta nəzarəti və biznesi ilə bağlı qəbul edilmiş yeni beynəlxalq prinsip və standartlarla tanış olarkən, ayrı-ayrı beynəlxalq konfrans və forumların işini izləyərkən çox tez-tez rastlaşdığımız mövzulardan biri də İslam sığortası və ya təkəful anlayışları ilə bağlıdır. Bu anlayışlar əksər hallarda sinonim kimi işlənsə də, əslində onlar arasında müəyyən fərq var ki, bu da təkəfulun İslam sığortası modellərinin Şəriət alimləri tərəfindən daha geniş qəbul edilmiş bir qrupunu əhatə etməsindədir. Təkəful əməliyyatlarının həcmində dünya maliyyə sistemində analoqu olmayan sürətlə inkişafı, habelə maliyyə böhranlarının bu sistemdən demək olar ki, təsirsiz ötürülməsi (təkcə bir faktı demək kifayətdir ki, 2007-2010-cu illər arasında təkəful əməliyyatlarının həcmindəki artım illik 28 % təşkil etmişdir) istər beynəlxalq təşkilatlar, istərsə də ayrı-ayrı transmilli korporasiyaların son vaxtlar təkəfula bağlı nəzəri və təcrübə tədqiqatlarına vaxt və pul sərf etmələrinə səbəb olmuşdur.

“Təkəful” sözü ərəb mənşəli “kəfələ” sözündən götürülmüş, təmin etmək, bir kəsə kömək etmək və ya bir kəsin qayğısına qalmaq mənalərini daşıyır. Təkəful birgə məsuliyyət, qardaşlıq, həmrəylik, qarşılıqlı əməkdaşlıq, yaxud yardımlaşma əsasında müəyyən riskə qarşı maliyyə təminatı imkanı yaratmaq üçün formalaşdırılan münasibətlər sistemidir. Dünyanın ən yeni, lakin ən dinamik sığorta institutu olan təkəfulun tarixi dolayısı ilə 14 əsr əvvələ - ərəb tayfaları arasında geniş yayılmış və İslam Şəriətində də qəbul edilmiş “əl-əqilə” doktrinasına qədər gedib çıxır. Bu prinsip sonralar həyatın bir çox sahələrində, xüsusən də dəniz tacirlərinin zərərlərinin qrup üzvlərinin birgə vəsaitləri hesabına formalaşdırılan fondan ödənilməsi sistemində geniş tətbiq edildi. Lakin peşəkar fəaliyyət olaraq, ilk təkəful şirkəti 1979-cu ildə Sudanda təsis edilmişdir. Hazırda dünyada 150-yə yaxın müstəqil təkəful şirkəti, 200-dən artıq isə sığorta şirkətlərinin “təkəful pəncərəsi” mövcuddur.

Ən ümumi şəkildə desək, təkaful bir qrup şəxsin hər birinin müəyyən məbləğdə pul vəsaiti qoyaraq, qarşılıqlı köməkləşmə və könüllü yardım prinsipləri əsasında, qrup üzvlərindən hər birinin məruz qala biləcəyi zərərli hadisələrdə maliyyə yardımı göstərməyə imkan verən ümumi fond (iştirakçılar fondu və ya təkaful fondu) yaradılmasını nəzərdə tutan maliyyə mexanizmidir.

Qeyd olunanlar Ölkəmizdə kənd təsərrüfatında sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsində təkaful mexanizminə də diqqət yetirilməsinin vacib olduğunu göstərir. Ölkə əhalisinin əksəriyyətinin müsəlman olması da bu modelə üstünlük verilməsinin lehinə işləyən daha bir güclü arqumentdir.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatında sığorta mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə, beynəlxalq təcrübəyə istinad edilməklə, aşağıda qeyd olunan istiqamətlərdə tədbirlərin görülməsi məqsədəuyğun olardı. Belə ki, kənd təsərrüfatında sığorta mexanizmlərinin inkişafı bu sahənin maliyələşmə imkanlarının genişlənməsinə, o cümlədən kreditlər üzrə zəmanətlərin təmin edilməsinə imkan yarada bilər. Yəni, sığorta mexanizmlərinin inkişafı aqrar sektorda risklərin sığortalanması anlamını daşıyır. Nəticədə, həm bank sektorunun, həm də özəl sığorta şirkətlərinin portfelində aqrar sahənin xüsusi çəkisi yüksəlir.

Araşdırmanın nəticələrinə əsaslanaraq aqrar sahədə sığorta xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini məqsədəuyğun hesab edirik:

- aqrar sahə üzrə hazırda qüvvədə olan normativ- hüquqi sənədlərdə sığorta xidmətləri və bu xidmətlərə dövlət dəstəyi ilə bağlı müddələrin konkretləşdirilməsi;
- aqrar sahə üzrə hazırda qüvvədə olan normativ- hüquqi sənədlərdə sahənin inkişafı ilə bağlı tədbirlər üzrə müvafiq dövlət qurumları arasında səlahiyyətlərin dəqiqləşdirilməsi və onların işlərinin vahid mərkəzdən əlaqələndirilməsinin gücləndirilməsi;
- qanunvericilik üzrə xırda pay torpaq sahiblərinin birləşməsinin stimullaşdırılması məqsədilə kooperativlər üçün sığorta xidmətlərinə dövlət dəstəyi sahəsində xüsusi güzəştlərin nəzərdə tutulması;
- aqrar sahədə sığorta xidmətləri ilə bağlı institusional sistemin gücləndirilməsi.

Ümumiyyətlə, kənd təsərrüfatında, risklərin yüksəkliyini nəzərə alaraq, hökumətin təşəbbüsü ilə ölkədə Kənd Təsərrüfatı Sığortası Fondunun (bundan sonra Sığorta Fondu) yaradılmasının sürətləndirilməsi zəruridir. Bu zaman müvafiq istiqamətdə digər ölkələrin (Türkiyə, İspaniya və s.) uğurlu təcrübələrinə istinad edilə bilər.

Bununla yanaşı, Kənd Təsərrüfatı Kreditlərinin Zəmanəti Fondunun yaradılması da məqsədəuyğun olardı.

Fikrimizcə, bu məqsədlə Azərbaycanda xüsusi qanunun qəbuluna zərurət yoxdur. Belə ki, bu istiqamətdə “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (4 iyun 1999-cu il tarixli) “Kiçik sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımı” adlanan 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinə istinad edilə bilər. Həmin bənddə göstərilir ki, “Kiçik sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımı məqsədli proqramlar çərçivəsində güzəştli kreditlər, subsidiyalar, kompensasiyalar, qrantlar, kreditlərə təminatlar verilməsi, lizinqin təşkili, sahibkarlara xidmət göstərən maliyyə-kredit qurumlarına stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi formasında həyata keçirilir”.

“Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 avqust 1999-cu il tarixli Fərmanı ilə Nazirlər Kabinetinə - kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə qaynaqlarından istifadə imkanlarını genişləndirmək məqsədilə kredit təminatı fonduna dair təkliflərini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edilməsi tapşırılmışdır.

Son nəticədə ölkədə kiçik sahibkarlığın güzəştli kreditlərlə təminatı mexanizmi formalaşdırılmışdır. Bu sistemin tətbiqi əhəmiyyətli olsa da, bəhs edilən qanunda “Kreditlərə təminat verilməsi” ilə bağlı əks olunan müddəa hələ ki, həyata keçirilməmişdir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, adı çəkilən qanuna istinad etməklə, növbəti Prezident fərmanı ilə ölkədə Kənd Təsərrüfatı Sığortası Fondunun və Kənd Təsərrüfatı Kreditlərinin Zəmanəti (və ya Təminatı) Fondunun yaradılması məqsədə müvafiq olardı.

Sığorta Fondunun fəaliyyət istiqamətlərinə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- bağlanmış sığorta müqavilələrinin uçotunun aparılması;
- sığortalılar tərəfindən ödəniləcək sığorta haqlarının vaxtında ödənilməsinə nəzarət edilməsi;
- qəbul edilmiş risklərin daxili və ya xarici təkrar sığortacılara təkrar sığortaya verilməsi və bu məqsədlə müvafiq danışıqların aparılması;
- baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərər məbləğinin vaxtında müəyyən edilməsi və bununla bağlı müvafiq işlərin aparılması;
- qəbul olunmuş qərarların vaxtında icrası ;
- bu növ sığortanın aparılması işi üzrə statistikanın aparılması;
- fonda daxil olmuş vəsaitlərin qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada investisiya məqsədilə istifadəsinin təşkili;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan vətəndaşları məlumatlandırmaq məqsədilə əhali arasında reklam və təbliğat işlərinin aparılması və s.

Sığorta Fondunun sərmayəçiləri əməkdaşlıq əsasında formalaşdırıla bilər. Sərmayəçilər sırasında özəl sektorun, beynəlxalq fondların, dövlət sektorunun birgə yer almalarına nail olunması məqsədəuyğun olardı. Xüsusilə bankların bu sistemdə iştirakı risklərin düzgün qiymətləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Əlaqədar beynəlxalq fondların sistemə cəlb edilməsi isə həm kapital imkanlarının genişlənməsinə, həm də beynəlxalq təcrübənin tətbiqinə imkan yaradacaqdır. Belə olan təqdirdə, maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlıq dövlət - özəl sektor əməkdaşlığı prinsiplərinə və mexanizmlərinə əsaslanıla bilər.

Sığorta Fondun maliyyələşmə mənbələri kimi aşağıdakılar nəzərdə tutula bilər:

- sığorta təşkilatları tərəfindən bu növ üzrə bağlanmış sığorta müqavilələrinə görə alınaraq fonda ödənilən sığorta haqları;
- bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə hesablanmış sığorta haqlarında dövlətin payı;
- daxil olmuş sığorta haqlarının investisiyasından əldə olunan gəlirlər;
- bağlanmış təkrarsığorta müqaviləsinə görə alınan komisiyon mukafatlar;
- zərurət yaranacağı halda alınan kreditlər;
- büdcə vəsaiti hesabına daxil olan əlavə vəsaitlər və s.

Sığorta Fondunun xərclərinə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- baş vermiş sığorta hadisələri üzrə veriləcək sığorta ödənişləri;
- bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə sığortacılara verilən komisiyon mukafatlar;

- bağlanmış təkrarsığorta müqavilələrinə görə ödəniləcək təkrarsığorta haqqları;
- zərərlərin müəyyən olunması məqsədilə çəkilən xərclər;
- alınmış kreditlər üzrə əsas borc və faiz məbləğlərinin ödənilməsi;
- fondun idarə olunması məqsədilə çəkilən xərclər;
- reklam və təbliğat işlərinin aparılması xərcləri;
- qanunvericiliklə müəyyən olunmuş digər ödənişlər və s.

Sığorta Fondunun fəaliyyətinə mütəmadi nəzarət və dəstək üçün Himayədarlar Şurasının formalaşdırılması məqsəduyğun olardı. Bu Şuranın tərkibi Kənd Təsərrüfatı, Maliyyə və İqtisadi İnkişaf nazirliklərinin, Maliyyə Nəzarət Palatasının nümayəndələrindən və Sığorta təşkilatlarının, Kredit təşkilatlarının və Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maraqlarını təmsil edən şəxslərdən formalaşdırıla bilər.

Sığorta Fondu təsis edilərkən riskin bölüşdürülməsi ilə bağlı dəqiq mexanizm hazırlanmalıdır. Bu istiqamətdə də dünya təcrübəsinə geniş istinad edilə bilər. Fondun sərmayəsinin formalaşmasında bankların (xüsusilə, özəl bankların) geniş iştirakı təmin ediləcəyi halda, prioritet istiqamətlər üzrə zəmanətin maksimum limitini 95-100 faizə qədər artırmaq mümkündür. Əks təqdirdə isə, zəmanət üçün maksimum limiti 50-75 faiz həddində müəyyənləşdirmək məqsəduyğundur.

Sığorta Fondunun fəaliyyətinin, TARSIM (Türkiyə) nümunəsində olduğu kimi, hər növ vergilərdən azad edilməsi son nəticədə, zəmanət xərclərinin aşağı olmasına və bu məqsədlə ayrılan vəsaitlərin daha səmərəli istifadəsinə şərait yarada bilər.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı istehsalçıları kənd təsərrüfatı müəssisələri, fərdi sahibkarlar, ailə kəndli və ev təsərrüfatları şəklində üç qrupa ayrılır. Fikrimizcə, Sığorta Fondunun öz fəaliyyətini daha səmərəli qurması və eyni zamanda, dürüst qeydiyyatın aparılmasının təmin edilməsi və risk təhlilləri baxımından ilk iki qrup: kənd təsərrüfatı müəssisələri və fərdi sahibkarlar üçün kredit zəmanəti təqdim etməsi məqsəduyğun olardı. Bu zaman kiçik müəssisələrə və fərdi sahibkarlara hədəflənmə məqsəduyğun sayılır.

Fondun resurslarının məhdud olacağını nəzərə alaraq, bu resurslardan səmərəli istifadə məqsədilə prioritetləşdirmə aparılması və bunun elan edilməsi faydalı olar. Bu zaman məqsədli dövlət proqramlarında nəzərdə tutulmuş sahələrdə rəqabət qabiliyyətli və ixrac yönümlü məhsul istehsalına, regionlarda infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsinə (müasir tipli suvarma sistemlərinin, meyvə və tərəvəz məhsullarının saxlanması üçün soyuducu anbar komplekslərinin, istixanaların və s. yaradılmasına), ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalına, intensiv heyvandarlıq (damazlıq və südlük istiqamətli cins heyvandarlıq), quşçuluq, bağçılıq (o cümlədən tingçilik) və toxumçuluq təsərrüfatlarının, ariçılığın inkişaf etdirilməsinə və s. üstünlük verilə bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli 1138 nömrəli Fərmanı.
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 11 aprel 2017-il tarixli 2806 nömrəli "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" Sərəncamı.
3. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, www.maliyye.gov.az.
4. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, www.azstat.org.

5. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi, Normativ Hüquqi Aktların elektron məlumat bazası, www.e-qanun.az.
6. Azərbaycanca sığorta sistemi: iqtisadi və sosial proseslərə multiplikator təsiri kimi. Bakı: Qanun Nəşriyyatı, 2011.
7. A.Ü.H.F, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları Dergisi 1999.
8. Hardaker et al. 1997; Boehlje and Trede 1997; Fleischer 1990.
9. M. Şerif Aktaş, Dış Ticaret Finansmanında Factoring, İGEME, Ankara, 1989.
10. Prof. Dr. Selahattin Tuncer, Türkiye’de Sermaye Piyasası, Teori-Uygulama, Okan Yayıncılık Dağıtımcılık, İstanbul, 1985.
11. Bax: Swiss Re: “Islamic Insurance Revisited” September, 2011. S.14.
12. Pricewaterhouse Coopers “Takaful: Growth opportunities in a dynamic market Insurance” 2008, S. 3.
13. Muheymin İqbal “General Takaful Practice: Technical Approach to Eliminate Gharar (uncertainty), Maisir (gambling), and Riba’ (usury)” (“Ümumi təkaful təcrübəsi: qarar, meysir və ribanın aradan qaldırılmasına texniki yanaşma”), Cakarta 2005, s.16

Пути совершенствования страховых услуг в аграрной отрасли

Зам.директора НИИЭСХ

Гусейналиев Рофат Нофал о.,

к.э.н., доцент

Резюме

В статье проанализировано текущее состояние организации страховых услуг и нормативно-правовых основ в аграрной отрасли Республики, а также изучая передовую международную практику изложены пути совершенствования страховых услуг в области сельского хозяйства Азербайджана.

Ключевые слова: страховые услуги, страховщик, застрахованный, страхование рисков, страховой случай, страховая поддержка, страховой рынок, страховой тариф, страховой взнос, страховой фонд.

Ways of developing insurance service in the agrarian sector

Rofat Huseynaliyev

Summary

In the article current status of establishment and normative-legal basis of insurance service has been analyzed, developing ways of insurance in Azerbaijan by learning progressive international experience has been interpreted.

Key words: insurance service, insurer, insured, insurance of risks, insurance incident, insurance support, insurance market, insurance rate, insurance premium, insurance fund.